

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Nederlandse vloot als slecht voorbeeld: Britse discoursen over zeemacht

Rommelse, G.

Citation

Rommelse, G. (2017). De Nederlandse vloot als slecht voorbeeld: Britse discoursen over zeemacht. *Tijdschrift Voor Zeegechiedenis*, 36(1), 34-50.

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from:

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Nederlandse vloot als slecht voorbeeld

Britse discoursen over zeemacht¹

Several British writers, during the eighteenth century, analysed the contemporary decline of Dutch sea power. Writing for Britain's socio-political elites, they provided various explanations. Some suggested politicians were to blame and the Dutch fleet could still be augmented, if only the Dutch authorities decided to do so. Others, however, argued that the United Provinces were simply too small to shoulder the burden of a strong fleet. Whatever their conclusion, their interest in the matter can be explained by looking at Britain's naval identity. These authors aimed to serve a readership they understood to be fascinated by Britain's naval hegemony, as well as naval power and strategy in general. The Dutch Republic, the great adversary of the previous century, provided a remarkable example, because it shared crucial cultural characteristics with its British counterpart, notably a strong maritime tradition, Protestantism and globalised capitalism. These obvious and well-known similarities made the differences between both navies all the more significant. By providing politico-historical analyses, these authors adhered to the British naval identity, while at the same time strengthening it.

“As this was the first naval action of any value or consequence in which Holland had been engaged for much the greater part of a century, the States General were beyond measure liberal in the praise, rewards and honours, they bestowed upon their officers”, aldus de conservatieve Brits-Ierse staatsman, filosoof en politiek-wetenschapper Edmund Burke over de Nederlandse viering van de Slag bij de Doggersbank van 5 augustus 1781. Misprijzend, bijna met medelijden, schreef Burke over de krampachtigheid waarmee de Staten-Generaal en stadhouder Willem v het feitelijke gelijkspel tussen de Britse vloot onder viceadmiraal Sir Hyde Parker en een Nederlandse macht onder bevel van schout-bij-nacht Johan Zoutman opwaardeerden tot een klinkende overwin-

1 Dit artikel vloeit voort uit het Dr. Ernst Crone Fellowship van Het Scheepvaartmuseum Amsterdam dat ik mocht bekleden. Graag wil ik Andrew Lambert, Alan James en David Davies bedanken voor het becommentariëren

van mijn ideeën omtrent het hier behandelde onderwerp. Anita van Dissel en Remmelt Daalder dank ik voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Twee Britse zeelieden maken zich vrolijk over het uitplunderen van een Nederlander. Op de achtergrond liggen buitgemaakte Nederlandse schepen met de Britse vlag nadrukkelijk boven een Nederlandse. Anonieme spotprent uit 1781, uitgegeven door Hannah Humphrey. COLLECTIE BRITISH MUSEUM, LONDEN.

ning.² Hij had een punt. De Nederlandse autoriteiten overlaadden Zoutman, zijn onderbevelhebber Jan Hendrik van Kinsbergen en de andere officieren met promoties en eerbewijzen, zoals de nieuw ingestelde Doggersbank-medaille en een prachtige eresabel. En ook schrijvers en kunstenaars lieten zich niet onbetuigd: in liederen, gedichten, pamfletten, gravures en schilderijen werden de ‘overwinnaars’ van de Doggersbank opgehemeld tot de statuur van Michiel de Ruyter en Maarten Tromp.³

Burke, die schreef in het politiek-filosofisch-literaire jaarboek *The annual register*, was het er geenszins om te doen de tegenstander af te kraken. Hij erkende ruiterslijk dat de Nederlanders dapper gevochten hadden: “*The Dutch were by no means disposed to shun the conflict; they likewise disposed their convoy to some distance, when they drew up in their coolness in order of battle, and waited the shock with the utmost composure.*”⁴ Zijn kritiek gold vooral de goedkope

2 Edmund Burke, *The annual register, or a view of the history, politics and literature, for the year 1782* (Londen 1783) 122.

3 Bas de Groot en Arend Huussen jr., ‘Poëtische polemieek om de Doggersbank, 1781-1782’ in: Leo Akveld e.a. eds., *In het kielzog: maritiem-historische studies aangeboden aan Jaap. R. Bruijn bij zijn vertrek als hoogleraar*

zeegeschiedenis aan de Universiteit Leiden (Amsterdam 2003) 61-83; Rick Honings, ‘Lillende lijven, krakende knoken en geknotte koppen. Johannes Francq van Berkhey en de Slag bij de Doggersbank’ in: Lotte Jensen en Nina Geerdinks eds., *Oorlogsliteratuur in de vroegmoderne tijd. Vorm, identiteit en herinnering* (Hilversum 2013) 135-149; Lieke van

politisering van de slag en de gretigheid waarmee de media in zijn optiek de waarheid verdraaiden:

*On the other hand, the Dutch gazettes tarnished the honour which their countrymen had deservedly obtained in battle, by the exaggerated accounts which they contained, and the gasconades with which they were stuffed. The truth, however, as is usually the case, in despite of authorized misrepresentation, by degrees appeared. The consequences sufficiently told their defeat.*⁵

Het lijkt wellicht merkwaardig dat Burke meerdere pagina's van zijn jaarboek spendeerde aan een relatief kleinschalige zeeslag die voor de Britten nauwelijks of geen strategische importantie had. Groot-Brittannië had op dat moment namelijk het politieke hoofd bij een veel belangrijker conflict, de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog, terwijl het land ook nog in oorlog was met Frankrijk en Spanje. De reden dat Burke zijn lezerspubliek trakteerde op het uitgebreide verslag was niet zozeer gelegen in de zeeslag zelf, maar in het slechte voorbeeld dat de Nederlandse Republiek bood ten aanzien van zee-macht in het algemeen: *“Their fleets were not only in very bad condition, but they astonished the world by the discovery of a weakness little thought of, consisting in a deficiency of seamen, and a total want of naval stores; in both of which they had ever been held to abound beyond any nation, England only excepted.”*⁶ Het was Burke er dus met name om te doen zijn lezers voor te houden hoe vergankelijk militaire macht ter zee wel niet was.

Burke was bepaald niet de enige Britse intellectueel of politicus die in de tweede helft van de achttiende en aan het begin van de negentiende eeuw wees op de teloorgang van de ooit zo machtige Nederlandse vloot. Met enige regelmaat gebruikten sprekers en schrijvers het slechte Nederlandse voorbeeld in politieke en publieke discoursen over de eigen Britse zeemacht. Dit artikel gaat in op de vragen waarom het Nederlandse voorbeeld zo aansprekend was en wat de behandelde auteurs hieruit dachten te leren. Op een fundamenteeler niveau tracht het stuk duidelijk te maken dat navale strategieën niet het eindproduct vormen van rationele afwegingen ten aanzien van belangen en beschikbare middelen, maar in essentie culturele constructies zijn. Dit betekent dat strategieën zowel voortkomen uit als tegelijkertijd invloed uitoefenen op maatschappelijke discoursen omtrent politieke identiteiten.⁷

Deinsen, 'Toen 't volk een hoop verwijfde slaven scheen. Verleden en verval als zetstukken tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784)' in: idem, 151-162.

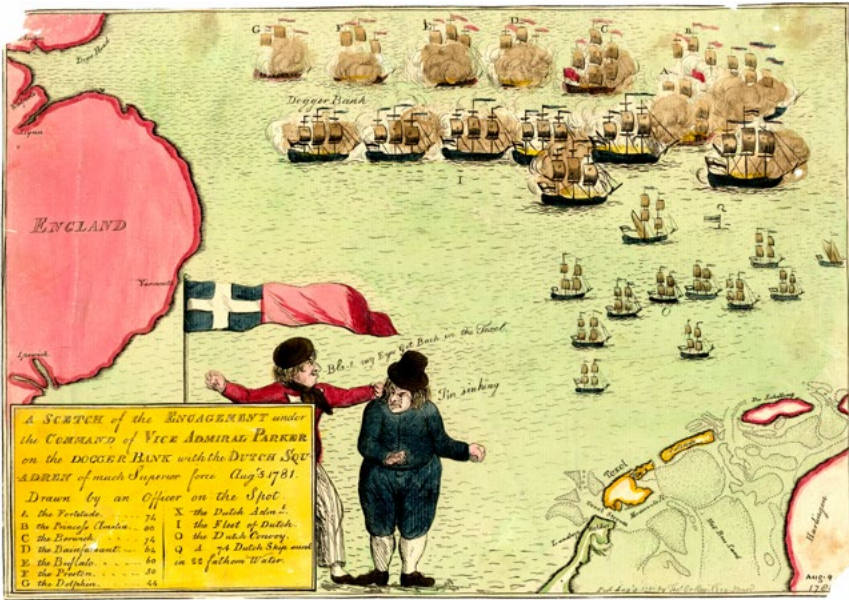
4 Burke, *The annual register*, 120.

5 Ibidem, 121.

6 Ibidem, 120.

7 Tal van wetenschappers hebben zich gebogen over de vraag wat het door Michel

Foucault geïntroduceerde concept 'discours' betekent en hoe discoursen werken. Eenduidigheid is er niet. In de context van dit artikel maak ik graag gebruik van het werk van Maarten Hajer, die 'discours' definieert als *“a specific ensemble of ideas, concepts, and categorizations that are produced, reproduced, and transformed in a particular set of practices and through which meaning is given to physical*

Ook de Britten claimden de Slag bij de Doggersbank als een overwinning, hier middels plagerige satire. Anonieme spotprent uit 1781, uitgegeven door Thomas Colley. COLLECTIE BRITISH MUSEUM, LONDEN.

BRITSE-NEDERLANDSE VERHOUDINGEN, 1585–1748

Om te kunnen begrijpen waarom Britse auteurs geïnteresseerd waren in de teloorgang van de Nederlandse zeemacht moeten we allereerst kijken naar het gedeelde verleden. In 1585 besloot koningin Elizabeth I de Nederlandse Opstand met leningen en een troepenmacht te steunen. In Engeland werd de militaire participatie verkocht als religieus gemotiveerd altruïstisme.⁸ Dankzij oorlogsverslagen, nieuwsbrieven en pamfletten groeide het idee van heroïsche zelfopoffering voor het internationale protestantisme vervolgens uit tot een vast thema in het Engelse collectieve zelfbeeld. Verband houdend hiermee ontstond in Engeland de notie van de Republiek als cliënt.⁹

Vanaf ongeveer 1600 wijzigden de verhoudingen fundamenteel. De Republiek kon zich een professioneel leger veroorloven dat opgewassen was tegen het Spaanse. Hierdoor durfden de Staten-Generaal een onafhankelijke koers te varen. Men zocht erkenning bij andere staten en negeerde indien nodig de wensen van koning Karel I. Deze meende evenwel dat hij, als patroon, de

and societal realities". Politiek ziet Hajer als "a struggle for discursive hegemony in which actors try to secure support for their definition of reality". Maarten Hajer, *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process* (Oxford en New York 1995)

44 en 59.

8 Zie bijvoorbeeld: *A brief report of the military services in the Low Countries by the Erle of Leicester* (Londen 1587).

9 Hugh Dunthorne, *Britain and the Dutch Revolt, 1560–1700* (Cambridge 2013) 1–89.

Republiek kon inschakelen voor zijn politieke doelen. Toen de Staten-Generaal dit weigerden, begon hij druk uit te oefenen, door schadevergoeding te eisen voor de Ambonse Moord van 1623, door nadrukkelijk de 'sovereiniteit over de zee' te claimen en door Nederlandse vissers licenties te laten kopen. Vanaf 1633 ging Karel er zelfs toe over zijn vloot Spaanse troepentransporten te laten beschermen. De Staten-Generaal gaven jarenlang geen krimp, maar lieten in 1639 de Staatse vloot een Spaanse armada vernietigen binnen de door Karel I geclaimde kustwateren. Het uiteindelijke keerpunt was de Engelse Burgeroorlog (1642-1651); Karel zag zich gedwongen hulp te zoeken bij de Staten-Generaal en de Oranjes. Van patroon was hij tot smekeling geworden.¹⁰

Tussen 1652 en 1674 vochten Engeland en de Republiek drie bloedige oorlogen uit. De eerste oorlog brak uit als gevolg van scherpe handelsrivaliteit en ideologische vervreemding. In 1651 nam het Parlement een eerste protectionistische Scheepvaartwet aan om de Nederlandse hegemonie in de internationale handel teniet te doen, terwijl radicale protestanten verklaarden dat de Nederlanders hun ziel aan de Mammon hadden verkocht.¹¹ De oorlog brak uit in mei 1652, nadat de vloten bij Dover slaags waren geraakt. De strijd verliep slecht voor de Republiek. Veel handels- en vissersschepen gingen verloren, terwijl de vloot, die hoofdzakelijk bestond uit ingehuurd koopvaarders, te weinig vuurkracht had om het tegen de Engelse staande oorlogsvloot op te nemen. Daarom initieerde de Hollandse raadspensionaris Johan de Witt in 1653 twee omvangrijke vlootbouwprogramma's. De nieuwe schepen kwamen te laat om het tij in de oorlog nog te keren, maar na afloop had de Republiek eveneens de beschikking over een staande oorlogsvloot.¹²

Tussen de nieuwe vloot en de maritieme economie van de Republiek bestond een sterke symbiotische relatie. De handel en visserij genereerden de benodigde belastingen, terwijl de vloot primair economische belangen diende. Operaties tegen de Engelse bondgenoten Portugal en Zweden zorgden voor toenemende spanning, maar tot een confrontatie kwam het niet, omdat het Engelse republikanisme ineenstortte en Karel II in 1660 koning werd. De Witt hoopte dat dat betere relaties mogelijk zou maken, maar dat gebeurde niet. Karel steunde de anti-Nederlandse plannen van oorlogszuchtige parlementsleden, hovelingen en marineofficieren. Na maanden van stijgende spanning en ideologische polarisering brak de oorlog begin 1665 uit. De Slag bij Lowestoft was een zware nederlaag. Wel maakte het sneuvelen van opperbevelhebber Jacob van Wassenaer Obdam de weg vrij voor Michiel de Ruyter. In samenwerking met De Witt hervormde De Ruyter de vlootorganisatie en standaardi-

10 Anton Poot, *Crucial years in Anglo-Dutch relations (1625-1642). The political and diplomatic contacts* (Hilversum 2013); Simon Groenveld, 'The English Civil Wars as a cause of the First Anglo-Dutch War, 1640-1652', *English Historical Review* 30:3 (1987) 541-566.

11 James Jones, *The Anglo-Dutch Wars of the*

seventeenth century (New York 1995) 107-111; Steven Pincus, *Protestantism and patriotism. Ideologies and the making of English foreign policy, 1650-1668* (Cambridge 1996) 40-79.

12 Jones, *Anglo-Dutch Wars*, 111-118; Johanna Oudendijk, *Johan de Witt en de zeemacht* (Amsterdam 1944) 3-57.

seerde hij de linietactiek. In de daaropvolgende zeeslagen waren de vloten aan elkaar gewaagd. Dat de Republiek de oorlog winnend afsloot kwam doordat de Engelse schatkist leeg was en door het succes van de voor Karel extreem vernederende Tocht naar Chatham in juni 1667.¹³

De derde oorlog begon in 1672, toen Karel en Lodewijk XIV het in hun ogen aanmatigende Nederlandse republikenisme wilden vernietigen. Van het voornemen gezamenlijk de Nederlandse vloot van de zee te verdrijven en vervolgens troepen op de Hollandse kust te landen, kwam weinig terecht. De Frans-Engelse samenwerking verliep stroef en de Staatse vloot onder De Ruyter voerde in vier zeeslagen een uiterst succesvolle defensieve campagne. De slagkracht van de Nederlandse vloot en het tactisch vernuft van De Ruyter konden op veel bewondering van Engelse pamfletenschrijvers rekenen. Omdat de oorlog uiteindelijk veel geld kostte en aanzienlijke politieke schade opleverde, besloot Karel in 1674 vrede te sluiten.¹⁴

Nadat de Glorious Revolution van 1688 Willem III de Engelse kroon had gebracht, werden de voormalige vijanden bondgenoten tegen Frankrijk. In zowel de Republiek als in Engeland verkochten de koning-stadhouder en zijn politieke medestanders de Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) aan het publiek als defensieve conflicten die werden ondernomen om het internationale protestantisme te verdedigen tegen militant katholicisme en Lodewijks aanspraken op de 'universele monarchie'.¹⁵ Voor iedere drie Nederlandse schepen zou Engeland er vijf leveren, en de gecombineerde vloten stonden onder bevel van een Engelse vlagofficier. Gaandeweg de Spaanse Successieoorlog bleek evenwel dat de Republiek het afgesproken aandeel in de vloot niet meer kon leveren. Het stagneren van de economie verlaagde de belastinginkomsten, terwijl de militaire uitgaven de pan uitrezen.¹⁶

In de Engelse (vanaf 1707 Britse) politiek en media werd volop gereflecteerd op de samenwerking met de Republiek. Politiek geïnteresseerden spraken en schreven over de financiële problemen van de Republiek en bekritiseerden haar bijdrage aan de maritieme oorlogvoering. Een complicerend gegeven was dat de Republiek nog altijd een economische concurrent was met soms

13 Gijs Rommelse en Roger Downing, 'The fleet as an ideological pillar of Dutch radical republicanism, 1650-1672', *International Journal of Maritime History* 27:3 (2015) 387-410; Jaap Bruijn, *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1998) 108-116.

14 Wouter Troost, *Sir William Temple, William III and the balance of power in Europe* (Dordrecht 2011) 41-53; Jones, *Anglo-Dutch Wars, 179-216*; Bruijn, *Varend verleden*, 116-118.

15 De 'universele monarchie' was een concept waarbij één monarch de heerschappij over de wereld opeist of in ieder geval de

suzereiniteit over alle andere monarchen. In de Europese geschiedenis hebben verschillende monarchen daadwerkelijk dit oppergezag geclaimd. Tegelijkertijd hebben politici en commentatoren het concept als retorisch dreigbeeld gebruikt.

16 John B. Hattendorf, "'To aid and assist the other'". *Anglo-Dutch naval cooperation in coalition warfare at sea, 1689-1714*' in: idem, *Talking about naval history. A collection of essays* (Newport R.I. 2011) 65-82; J.D. Davies, *Pepys's navy. Ships, men and warfare, 1649-1689* (Barnsley 2008) 273-274; Bruijn, *Varend verleden*, 121-128.

tegengestelde strategische belangen. De Tories en de Whigs maakten de relatie met de Republiek onderdeel van hun partijstrijd. Hun meningsverschillen over de internationale politiek ten spijt was echter voor iedereen duidelijk dat de Nederlanders de junior partner waren. Deze perceptie en realiteit maakten het vervolgens gemakkelijk eenzijdige vredesbesprekingen te voeren met Frankrijk en zich weinig gelegen te laten liggen aan de belangen van de Republiek. De in 1713 gesloten Vrede van Utrecht was dan ook gunstig voor Groot-Brittannië, terwijl de Verenigde Provinciën er betrekkelijk bekaaid van af kwamen.¹⁷

Na de Vrede van Utrecht schroefde de Republiek de militaire bestedingen drastisch terug door legereenheden en lineschepen af te stoten. De Staten-Generaal hoopten buiten een nieuwe geldverslindende coalitieoorlog te blijven. Men was dan ook behoedzaam zich niet door bondgenoot Groot-Brittannië te laten meeslepen in een nieuw conflict. Dit lukte tot 1744, toen de Republiek toch betrokken raakte in de Oostenrijkse Successieoorlog. De Republiek beschikte toen echter al lang niet meer over een slagvloot. Toen Groot-Brittannië rechtens bestaande verdragen vroeg om een hulpeskader van twintig schepen waren de admiraliteiten slechts in staat er acht te sturen. De commandant, luitenant-admiraal Hendrik Grave, was in geen jaren op zee geweest, de bemanning was ziek, de schepen lekten en aan alles was tekort.¹⁸

BRITSE ZEEMACHT EN IDENTITEIT

Alvorens de Britse aandacht voor en verklaringen van de teloorgang van de Nederlandse vloot uiteen te zetten, is het eerst noodzakelijk te kijken naar de Britse maritieme identiteit in de achttiende eeuw. Veel historici die zich bezighouden met *the British Empire* traceren de wortels hiervan tot het midden van de zeventiende eeuw. De bloedige oorlogen van de jaren 1650–1670 met de Nederlandse Republiek waren in hun ogen in essentie het gevolg van Engelse economische expansie. Het Nederlandse verzet was zeker hevig en bij tijd en wijle bijzonder succesvol, maar op de lange termijn slechts een tijdelijke hindernis in de min of meer onafwendbare opkomst van Engeland.¹⁹ Terecht of

17 Douglas Coombs, *The Conduct of the Dutch. British Opinion and the Dutch Alliance during the War of the Spanish Succession* (Den Haag 1958); Doohwan Ahn, 'The Anglo-French Treaty of Commerce of 1713: Tory trade politics and the question of Dutch decline', *History of European Ideas* 36 (2010) 167–180; David Onnekink en Renger de Bruin, *De Vrede van Utrecht* (Hilversum 2013).

18 Hugh Dunthorne, *The Maritime Powers, 1721–1740. A study of Anglo-Dutch relations in the age of Walpole* (New York 1986); Richard Harding, *The emergence of Britain's glo-*

bal naval supremacy. The war of 1739–1748 (Woodbridge 2010) 32; Bruijn, *Varend verleden*, 181–193.

19 David Ormrod, *The rise of commercial empires. England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650–1770* (Cambridge 2003); Jonathan Israel, 'The emerging empire. The Continental perspective, 1650–1713' in: Nicholas Canny ed., *The Oxford History of the British Empire: Volume I: The origins of empire: British overseas enterprise to the close of the seventeenth century* (Oxford 1998) 423–444.

onterecht, het idee dat de Britten de handelshegemonie en dus het fundament van het *Empire* aan de Republiek hadden ontworsteld leefde eveneens bij veel tijdgenoten, die dan met name wezen op de Scheepvaartwetten van de jaren 1650 en 1660. Deze wetten, zo was het idee, hadden de basis gelegd voor de eigen koloniale expansie en in belangrijke mate bijgedragen aan de achteruitgang van de Republiek.²⁰

In de tweede helft van de achttiende eeuw waren er veel Britse auteurs die schreven over de eigen overzeese handel en het koloniale bezit, de concurrentiepositie ten opzichte van Europese rivalen, de verwevenheid van industrie en landbouw met de handel, en het belang van de scheepsbouw. Op basis van hun analyses ventileerden zij allerlei ideeën en adviezen ten aanzien van het door de overheid te voeren economische beleid.²¹ Dat over deze onderwerpen zoveel gepubliceerd werd had verschillende oorzaken. In de eerste plaats was men getuige van een werkelijk spectaculaire expansie van de eigen economie en groei van het Engelse *Empire*. Gretig en soms snoevend chauvinistisch zochten auteurs en hun lezers naar verklaringen voor dit opzienbarende succes. Daarnaast moet worden gewezen op de relatief democratische politieke verhoudingen in Engeland. Een verhoudingsgewijs hoog percentage van de bevolking had in mindere of meerdere mate deel aan de politieke macht, terwijl vooral het sterk verstedelijkte Engeland een relatief hoge alfabetiseringsgraad kende.²² Voor gelegenheidsauteurs, zoals politici die hun invloed wilden vergroten of kooplieden die een bepaald beleidsvoorstel wilden promoten, was het daarom verleidelijk in de pen te klimmen. Bovendien zagen ook beroepsliteratoren kans een carrière op te bouwen. Een deel van hen richtte zich in kranten en pamfletten op de stedelijke middenklasse, terwijl anderen middels monografieën en bijdragen aan door andere samengestelde jaarboeken en tijdschriften een meer elitair publiek bedienden. Deze laatste categorie auteurs, waar ook Burke deel van uitmaakte, was vaak universitair geschoold, politiek uitstekend op de hoogte en historisch zeer belezen. Zij publiceerden behalve over actuele en theoretische economische en politieke zaken ook over geschiedenis, literatuur en theologie. Een deel van deze voor de *upperclass* schrijvende auteurs toonde zich geïnteresseerd in de neergang van de Nederlandse vloot. Zij staan centraal in de rest van dit artikel.²³

20 Adam Anderson, *A historical and chronological deduction of the origin of commerce from the earliest accounts to the present time, containing a history of the great commercial interests of the British Empire* (4 dln., Londen 1787) II 493: "Nothing could more effectually demonstrate the excellence of the English Navigation Act, than the Dutch Plenipotentiaries so strenuously insisting, at this treaty of Breda, that the said law was destructive of the Hollanders commerce".

21 Patrick O'Brien, 'Inseparable connections:

trade, economy, fiscal state, and the expansion of empire, 1688-1815' in: P.J. Marshall ed., *The Oxford History of the British Empire: Volume II: the eighteenth century* (Oxford 1998) 53-77; Jack Greene, *Evaluating empire and confronting colonialism in eighteenth-century Britain* (Cambridge 2013).

22 Steven Pincus, *1688: The first modern revolution* (New Haven 2009).

23 Hannah Barker, 'England, 1760-1815' in: Hannah Barker en Simon Burrows eds., *Press, politics and the public sphere in Europe and*

'Preparing for action, or an English man of war engaging two Dutch doggers'. Het 'doggers' verwijst naar de Slag bij de Doggersbank (1781), maar betekent in deze context eigenlijk 'sletten'. Spotprent door Isaac Cruikshank, 1793. COLLECTIE BRITISH MUSEUM, LONDEN.

Iets wat vrijwel alle politieke commentatoren benadrukten was de symbiotische relatie tussen het economische succes enerzijds en de Royal Navy anderzijds. De economie genereerde de financiële basis onder de enorme vloot en marine-organisatie, terwijl de oorlogsschepen steeds nadrukkelijker wereldwijd Britse handelslijnen en koloniale aanwezigheid beschermden. Voor veel van hen vormde deze symbiotische verhouding zelfs de ruggengraat van de Britse staat en het *Empire*. Of de schrijvers hun lezerspubliek het idee van het eminente belang van de marine wisten op te dringen of dat zij hiermee juist handig anticipeerden op het reeds bestaande politieke referentiekader van hun klanten is voor de historicus niet na te gaan; waarschijnlijk was er sprake van tweerichtingsverkeer. Duidelijk is evenwel dat de wisselwerking tussen auteurs en lezers in belangrijke mate bijdroeg aan het ontstaan van een collectieve identificatie met de vloot. Met andere woorden: het voortdurend herbevestigen in politieke en economische analyses van het belang van de vloot zorgde ervoor dat deze als kernonderdeel van de Britse identiteit werd beschouwd. Dit zorgde er vervolgens voor dat bijvoorbeeld in het Parlement, waar uiteindelijk de sleutels van de schatkist lagen, nooit serieuze weerstand ontstond tegen het enorme beslag dat de *Navy* legde op de financiële middelen van de staat.²⁴

America 1760–1820 (Cambridge 2002).

²⁴ Rodger, *Command of the ocean*, 578–580;

Andrew Lambert, *Seapower states: culture, identity and strategy* (te verschijnen).

Dezelfde wisselwerking tussen auteurs en publiek zorgde ervoor dat de vloot als culturele constructie ingebed werd in een cluster van Britse zelfbeelden. Zo ging men de *Navy* omschrijven en beschouwen als de ultieme beschermer van de Britse vrijheid en religie. Beducht voor vermeend expansionistisch katholicisme, voor continentale autocratie of absolutisme en voor bedreiging van de parlementaire rechtsstaat zagen veel Britten de vloot als hét krachtmiddel van de eigen vrije, protestantse natie. Doordat de *Navy* als beschermer van de overzeese handel, als grootste werkgever van het land en als uitvoerbaar van enorme consumptieve vraag indirect zijn eigen geld opbracht, was het ook nog eens een manifestatie van het zo gevierde Britse handelskapitalisme en een prominent onderdeel in globalistische ideologieën.²⁵ Zoals bij zoveel culturele constructies traceerden auteurs de historische wortels van de eigen *Navy*; die vond men met name in een fors gemythologiseerd narratief van de heroïsche strijd tegen de tirannieke Spaanse Habsburgers ten tijde van koningin Elizabeth I.²⁶ In de woorden van de prominente Britse marinehistoricus Nicholas Rodger:

*At the core of English sea-power as it was now established lay a trinity of associations: religion, freedom and money. (...) First, English sea-power was essentially Protestant, exercised for the defense of true religion and the destruction of Catholicism. (...) It was equally integral to its character to be on the side of political freedom, not simply by defending the country against foreign invasion, but by associating with those domestic policies which defended the freedom of Englishmen, and more particularly the liberties of parliament. Finally, true English sea-power was profitable; it was the means by which the English nation in general, English seamen and merchants in particular, made their fortunes.*²⁷

VERKLARINGEN EN EEN WAARSCHUWING

In 1772 publiceerde de bij zijn tijdgenoten onbekende maar waarschijnlijk onder een pseudoniem publicerende 'gentleman' Joseph Marshall een zeer goed ontvangen driedelig verslag van zijn jarenlange reizen door Europa.

25 Met globalisme worden ideologieën rondom praktische globalisering bedoeld. In het Groot-Brittannië van de achttiende eeuw ontstonden verschillende verklarende, legitimerende en euforische verklaringsmoedellen ten aanzien van de snel groeiende Britse wereldwijde commerciële en militaire aanwezigheid.

26 Rodger, *Command of the ocean*, 578–580; Bruce Collins, *War and Empire. The expansion of Britain 1790–1830* (Abingdon en New

York 2010) 10–15; Timothy Jenkins, *Naval engagements. Patriotism, cultural politics, and the Royal Navy 1793–1815* (Oxford 2006); Roger Morriss, *Naval power and British culture, 1760–1850. Public trust and government ideology* (Farnham 2004).

27 N.A.M. Rodger, 'Queen Elizabeth and the myth of sea-power in English history' in: *Transactions of the Royal Historical Society* (6e serie, vol. 14) (2004) 157–157.

De Zeven Provinciën kwamen het eerst aan bod en kregen de meeste aandacht. Over de Nederlandse vloot merkte hij op dat deze in erbarmelijke staat verkeerde: *“That they have a fleet cannot be denied, but the ships are very few in number, in very bad order, and scarcely any force ready for real service; so that we may safely speak of an annihilated marine”*.²⁸ Het land, zo stelde hij, had meer dan genoeg geld, zeelieden, werven en materialen om er een omvangrijke, sterke marine op na te kunnen houden. Het probleem was daarom vooral politiek van aard: *“This neglect of their marine is a most impolitic conduct in the Dutch; for a trading power to rely more on its land forces, than on its navy, is such an infatuation, that nothing but a very favourable conjunction among its neighbours, can prevent extreme ill consequences following”*.²⁹

Andere auteurs wezen evenwel andere oorzaken aan. Zo meende George Ellis, een in politieke en intellectuele kringen veelgelezen commentator die vijf jaar eerder nog een diplomatieke missie naar Den Haag had vergezeld, in 1789 dat het probleem lag bij de enorme staatsschuld en de onwil van de Nederlanders zwaardere fiscale lasten te dragen: *“The state of the army and navy was so deplorable, and the extent of their debt so alarming, that the States by interfering in the quarrel would have gratuitously exposed the government to the general hatred of the people, and perhaps even hazarded the very existence of the republic”*.³⁰ De economisch wetenschapper John Gray, die in zijn geschriften het werk van de veel bekender gebleven Adam Smith bekritiseerde, geloofde daarentegen dat de zeemacht uit de Gouden Eeuw kunstmatig of onnatuurlijk was geweest. Het economisch wonder van de Gouden Eeuw had de Nederlanders in staat gesteld boven hun navale stand te leven. Met de toegenomen buitenlandse concurrentie was het dan ook onvermijdelijk dat zij een paar flinke stappen terug moesten doen:

*The Dutch, at this moment, are sinking in their importance in Europe, from the very cause formerly assigned by our political writers for their opulence and grandeur, I mean the narrowness of territory; and their immense stocks of money, their numbers of ships, and the populous towns will not be able to secure them against a still farther decline, should their maritime neighbours become more active in commerce, and appropriate to themselves their natural advantages. (...) The power and opulence of the Dutch would soon become proportioned to the narrowness and badness of their territory, notwithstanding the utmost efforts of industry on the part of the inhabitants.*³¹

28 Joseph Marshall, *Travels through Holland etc. in the years 1768, 1769 and 1770* (3 dln., Londen 1772) I 349. In een commentaar op het driedelige werk in *The Monthly Review*; op: *Literary Journal*, vol. LV, 1776, 431, werd opgemerkt dat Marshall een onbekende gentleman was of een pseudoniem, maar in ieder geval een absolute expert op het gebied

waarover hij schreef.

29 Idem, 350.

30 George Ellis, *History of the late revolution in the Dutch Republic* (Londen 1789) 34; J.M. Rigg en Rebecca Mills, 'George Ellis' in: www.oxforddnb.com.access.authkb.kb.nl/view/article/8692?docPos=18.

31 John Gray, *A comparative view of the public*

Volgens John Gray was de navale neergang van de Republiek dus onafwendbaar. Anderen dachten hier evenwel anders over. Zo stelde de binnen de Londense intelligentia vermaarde theoloog, historicus, biograaf en predikant Andrew Kippis dat met de juiste politieke keuze vlootherstel zeker mogelijk zou zijn:

*The low state of the Dutch navy, and some apparent indecision in their councils, had hitherto prevented the republic of Holland from making that opposition to the arms of Great Britain which might have been expected; but the behaviour of the Dutch in the engagement off the Dogger Bank, seemed to afford a sufficient evidence, that when their navy should be augmented, they would be found a very formidable enemy.*³²

Britse politici waren hetzelfde idee toegedaan. Toen de Bataafse Republiek in 1802 inderdaad zwaar inzette op vlootherstel was dit voor de regering-Addington reden het Lagerhuis om uitbreiding van de eigen Navy met 50.000 man te verzoeken. In het debat dat volgde werd hiervoor steun uitgesproken:

*The Honourable Gentleman had observed on the activity which prevailed in Holland, in building and re-building ships, and re-establishing a navy. This was not surprising. Holland had been reduced very low as a naval power, in the course of the late war, and it was quite natural, that she should use every exertion to recover her rank on the seas. Her fleet had been reduced from forty sail to sixteen. He could not view with satisfaction the increase of strength or exertion in any power, likely, at any time, to be at war with this, but, he should feel shame, as well as grief, if that strength and that exertion were accompanied with weakness or relaxation here.*³³

Er bestonden in Groot-Britannië, zoals gezegd, verschillende verklaringen voor de navale neergang van de Zeven Provinciën en evenzeer contrasterende ideeën over de mogelijkheid en eventuele implicaties van een Nederlandse revival. Natuurlijk was het voor Britse auteurs interessant te speculeren over de vraag of de Nederlanders ooit weer een reële bedreiging zouden kunnen vormen ter zee. Uit hun analyses kan de historicus echter ook afleiden dat het Ellis, Kippis, Marshall en Burke er misschien nog wel meer om te doen was hun lezerspubliek voor te houden dat de uitoefening van zeemacht voortdurende

burdens of Great Britain and Ireland (Londen 1779) 38; Richard van den Berg, 'John Gray's essential principles of the wealth of nations' in: Nigel F.B. Allington en Noel W. Thompson eds., *English, Irish and Subversives among the Dismal Scientists* (Bingley 2010) 37-72.

³² Andrew Kippis, *The new annual register, or general repository, of history, politics, and literature for the year 1782* (Londen 1783) 3-4; Alan

Ruston, 'Andrew Kippis' in: www.oxforddnb.com.access.authkb.kb.nl/view/article/15642.

³³ James Stanier Clarke en John McArthur eds., *The Naval Chronicle. Containing a General and Biographical History of the Royal Navy of the United Kingdom with a Variety of Original Papers on Nautical Subjects* 8 (juli-december 1802) 502-511.

financiële investering behoeft en dus te allen tijde afhankelijk was van de juiste politieke keuzes. Deze les onderwees ook de in regerings- en parlements-kringen veelgelezen Schotse politiek-historisch analyst en classicus William Guthrie: “No nation in Europe, England excepted, can fit out a more formidable fleet than the Dutch, having always vast quantities prepared for building of ships; but the present marine force of the United Provinces is small, compared to what is once was, when equal, if not superior, to that of Great Britain itself.”³⁴ Guthrie, die de geschiedenis benaderde als een oneindige schatkist aan exempla die inzicht boden in de actualiteit, waarschuwde dus dat bij verkeerd beleid Groot-Britannië zou kunnen overkomen wat de Republiek was gebeurd, namelijk de teloor-gang van de hegemonie ter zee. Hetzelfde valt af te leiden uit het feit dat delen van Marshalls uitgebreide vertoog over de Nederlandse rampspoed een paar jaar later tot twee keer toe door een anonieme redacteur werden gerecycled om de politieke natie te scholen, namelijk in 1775 in *The politician's dictionary; or, a summary of political knowledge* en het jaar erop nog eens in *The politician's dictionary; or, a compendium of political knowledge*.

HET OMGEKEERDE SPIEGELBEELD

De Britten kregen een les voorgeschoteld in de vergankelijkheid van zeemacht. Maar om te begrijpen waarom auteurs hiervoor juist zo graag het Nederlandse geval aangrepen, is het belangrijk te begrijpen hoe dit tevens een krachtige herbevestiging vormde van de Britse identiteit. In *cultural studies* en literatuurwetenschappen, zo leert de cultuurhistoricus Willem Frijhoff ons, geldt “identiteit (...) [als] een retorische constructie die op de wisselwerking tussen zelfbeeld en (ander)beeld steunt: tussen het beeld dat de groep van zichzelf heeft en het beeld dat anderen zich van die groep maken. (...) Stereotypering, clichés, helden- en vijandbeelden, en soortgelijke vormen van verbeelding bepalen de identiteit, die ook zelf niet anders kan worden gekend dan als een beeldconstructie.”³⁵ Met name relevant in het kader van dit artikel is dat zelfbeelden zich in veel gevallen ontwikkelen door middel van het spiegelen van de goede of slechte karaktereigenschappen van ‘de ander’. Dit wordt wel aangeduid als ‘othering’. In goede tijden is de toon positief; men benadrukt dan gedeelde positieve eigenschappen. In tijden van ruzie is men juist geneigd de gestelde eigen karaktereigenschappen om te draaien en op de ander van toepassing te verklaren.

In de Engels-Nederlandse relaties was er een sterke traditie van *othering*. In

34 William Guthrie, *A new geographical, historical, and commercial grammar; and present state of the several kingdoms of the world* (Londen 1782); David Allan, ‘William Guthrie’ in: www.oxforddnb.com.access.authkb.kb.nl/view/article/11792?docPos=21.

35 Willem Frijhoff, ‘Hoe talig is groepsidentiteit? Reflecties vanuit de Geschiedenis’, *Taal en Tongval. Tijdschrift voor taalvariatie* 17 (2004) 9–29. Zie hierover ook: Maria Grever en Kees Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007).

Napoleon dwingt de Nederlanders in miniatuurbootjes een expeditie tegen Groot-Brittannië te ondernemen. Napoleon zegt: "Come, come Sir, no grumbling. I insist on your embarkation and destroying the modern Carthage — don't you consider the liberty you enjoy — and the grand flotilla that is to carry you over". Spotprent door James Gillray, 1804. COLLECTIE BRITISH MUSEUM, LONDEN.

vredestijd zag men zichzelf en de ander als verwante medeprotestanten, wier economieën en culturen sterk op de zee en op globalisering waren gericht, en wiens politieke systemen dientengevolge ingesteld waren op het tegengaan van buitenlands autoritarisme. Deze gelijkenis kon ook frictie opleveren, zo begreep men aan beide kanten van de Noordzee. Auteurs uit beide landen waren veelal geneigd politieke en economische concurrentie te verklaren vanuit de gedeelde identiteit; de naties deelden nu eenmaal een politieke en economische achtergrond, en dus was een zekere spanning onvermijdelijk. In de periode van de grote oorlogen bleef de positieve identificatie bestaan, maar was er parallel daaraan en in wisselwerking daarmee sprake van sterk negatieve *othering*. De geïdeologiseerde polarisatie vond dus juist plaats binnen de context van de gedeelde karaktereigenschappen. Zo verweet men elkaar met name oneerlijke handelspraktijken en het afdwalen van het goede protestantse pad.³⁶

In de tweede helft van de achttiende eeuw was er vanuit Brits perspectief sprake van hoofdzakelijk positief getinte *othering* van de Nederlanders. Zelfs

36 Gijs Rommelse en Roger Downing, 'Anglo-Dutch economic rivalry, 1585-1674: interests, ideas and perceptions' in: Moritz Isenmann ed., *Merkantilismus? Wiederaufnahme einer Debatte* (Stuttgart 2014) 169-195; Gijs Rommel-

se, 'Negative mirror images in Anglo-Dutch relations 1650-1674' in: Lotte Jensen ed., *The roots of nationalism. National identity formation in early modern Europe 1600-1815* (Amsterdam 2016) 199-216.

tijdens de Vierde Engels-Nederlandse Oorlog en ook ten tijde van de Franse overheersing bleef de notie van gemeenschappelijkheid prominenter dan het tegelijkertijd uitgedragen vijandbeeld, dat eerder plagerig en laatdunkend was dan verontwaardigd of haatdragend. Het was alsof de vijandschap ongelukigerwijs door samenloop van omstandigheden tot stand was gekomen en vooral functioneel van aard was, maar niet of nauwelijks werd gevoeld.³⁷ Als verklaring kan worden aangevoerd dat de oorlogen met de Nederlanders uit de zeventiende eeuw inmiddels verworden waren tot legendarische gebeurtenissen uit het verre verleden, terwijl men in het heden vooral in beslag genomen werd door grootschalige conflicten met Frankrijk, Spanje en de Verenigde Staten. De Republiek was simpelweg te onbeduidend geworden om serieus te worden genomen als tegenstander.

Dat de auteurs het Nederlandse geval kozen om hun advies aan het politieke deel van de Britse natie kracht bij te zetten, had allereerst te maken met dit intact blijven van de notie van gemeenschappelijkheid. Door de Nederlanders als een evenknie van de eigen natie af te schilderen, relatief democratisch, vrijheidsgezind, commercieel ingesteld en sterk maritiem-georiënteerd, was er sprake van *ceteris paribus*-condities. Alle andere parameters waren gelijk, maar waar de Britten krachtig waren op zee, zo hadden de Nederlanders hun vloot op tragische wijze verwaarloosd. Door slechts één variabele te hanteren, versterkten de auteurs de analytische zeggingskracht van hun betoog. Tegelijkertijd vergrootte het de herkenbaarheid van de casus; door impliciet de eigen identiteit voorgeschoteld te krijgen, zag de Britse lezer voor zijn geestesoog een kleinere versie van de trotse natie op dramatische wijze ten ondergaan. Retorisch evenzo krachtig was de canonisering van de zeventiende-eeuwse oorlogen, die mogelijk werd door uit te gaan van gemeenschappelijkheid. Door deze sluimerende collectieve herinnering op te roepen en te vervormen tot historische epiek, vergrootten de auteurs de evocatieve kracht van hun teksten. Een voorbeeld hiervan was de beschrijving van de Slag bij de Doggersbak door de Schotse schrijver en kronikeur Archibald Duncan: *“On the 5th, Rear-admiral Sir Hyde Parker fell in with, and fought the Dutch fleet under Admiral Zoutman, on the Dogger bank. This action, though upon a small scale, was conducted and fought in such a manner, that it recals afresh to the memory those dreadful sea-fights between England and Holland which were witnessed in the 17th century.”*³⁸

37 Bij mijn weten is dit onderwerp nog niet door een historicus uitgediept. In ieder valt deze Britse perceptie af te leiden uit de toon van de teksten van Kippis, Burke en Guthrie. Joseph Marshall zag de Republiek en Groot-Brittannië enkele jaren voor de oorlog nog als natuurlijke bondgenoten.

38 Archibald Duncan, *The British trident: or register of naval action: including authentic accounts of all the most remarkable engagements at sea, in which the British flag has been*

eminently distinguished; from the period of the memorable defeat of the Spanish Armada, to the present time (4 dln., Londen 1805) III 14. Over Archibald Duncan uit Edinburgh is niet veel bekend. In krantenadvertenties voor zijn boek werd hij omschreven als ‘late of the Royal Navy’. Hij was evenwel een beroepsschrijver, getuige zijn redacteurschap van *The Mariner’s Chronicle*, naar de verluidd eerste verzameling verhalen van schipbreuken. Info van J.D. Davies.

CONCLUSIE

Marinebeleid en strategieën zijn en worden door historici doorgaans voorgesteld als uitkomsten van rationale beslissingsprocessen ten aanzien van reële belangen.³⁹ Vorsten, politici en bureaucraten, zo redeneren zij, maakten al dan niet correcte, maar in ieder geval op logica gestoelde afwegingen rondom te dienen belangen, praktische beperkingen en beschikbare middelen. Deze voorstelling van zaken is uiteindelijk gebaseerd op de notie dat er feitelijk zo iets 'is' als 'belang'. Deze belangen bestaan en zijn ondubbelzinnig waarneembaar, beredeneerbaar, afleidbaar of berekenbaar voor iedereen. Dit artikel zet evenwel een nadrukkelijk vraagteken bij dit fundamentele uitgangspunt, namelijk door te stellen dat belangen, evenals de strategieën die worden ontworpen om deze te dienen, culturele constructies zijn, net als bijvoorbeeld nationale identiteiten.⁴⁰ Dergelijk denken wordt wel aangeduid als constructivisme. De politiek wetenschapper Alexander Wendt zei hierover het volgende: "*the structures of human association are determined primarily by shared ideas rather than by material forces, and (...) the identities and interests of purposive actors are constructed by these shared ideas rather than given by nature.*"⁴¹

Navale strategieën zijn dus niet het product van een al dan niet correct uitgevoerde optelsom. In plaats daarvan vormen ze zowel een afspiegeling van als ook een stellingname in een permanente maatschappelijke discussie over militaire macht ter zee. Aangezien vorsten, politici, bestuurders en officieren deel uitmaken van een grotere maatschappij wordt hun denken, formuleren en handelen grotendeels bepaald door gevoerde discoursen over zeemacht en in bredere zin over nationale identiteit. Omgekeerd had hun handelen en formuleren van strategieën een belangrijke invloed op diezelfde discoursen. De strategie en uiteindelijk ook de operationele inzet van de Britse vloot werd dus bepaald door haar door de maatschappij geconstrueerde beeld, bijvoorbeeld als manifestatie van Brits globaal handelskapitalisme of als hoeder van het internationale protestantisme.

In hoeverre afzonderlijke door achttiende-eeuwse Britse auteurs gepubliceerde analyses van de teloorgang van de Nederlandse zeemacht een directe politieke invloed hadden, valt niet te bepalen. De teksten maakten deel uit van een breder discours, dus er was altijd sprake van beïnvloeding en dialoog. Bovendien is de impact van een bepaalde historische publicatie überhaupt op geen enkele manier precies meetbaar. Maar dat geldt natuurlijk evenzeer voor hedendaagse politiek-strategische analyses. En uiteindelijk is ook de reconstructie van de al dan niet beslissende rol van een bepaalde machthebber of

39 Zie bijvoorbeeld: Bruijn, *Varend verleden*; Jones, *Anglo-Dutch Wars*; Jan Glete, *Warfare at sea, 1500–1650. Maritime conflicts and the transformation of Europe* (Londen 2000).

40 Zie over dit vraagstuk met name: David

Davies, Alan James en Gijs Rommelse eds., *Ideologies of Western naval power, c. 1500–1815* (Londen, te verschijnen in 2018).

41 Alexander Wendt, *Social theory of international politics* (Cambridge 1999) 1.

bestuurder in beleidsvorming per definitie een subjectieve inschatting. Het bestuderen van deze achttiende-eeuwse bronnen is vooral relevant omdat ze inzicht geven in de manier waarop het Britse navale zelfbeeld werd herbevestigd, versterkt en verrijkt. De publicaties waren een voorbeeld van *othering*, het spiegelen van de goede of slechte karaktereigenschappen van 'de ander'. Ze zeggen dus met name veel over de constructie van het Britse navale zelfbeeld aan de hand van de Nederlandse rampspoed.

De hier behandelde analyses vormden een functionele waarschuwing voor de politiek-maatschappelijke elite van de Britse natie. De lezers waren geïnteresseerd in het cruciale belang van de eigen *Navy* voor het *Empire* en daarom ook in mogelijke scenario's van navale ondergang. Maar misschien wel belangrijker voor de auteurs van deze analyses was de retorische kracht van het Nederlandse narratief. Het was alsof de Brit huiverend, medelijdend en smalend tegelijk toekeek hoe zijn Nederlandse broer langzaam aan lager wal raakte, om zichzelf vervolgens gelukkig te prijzen er zelf beter aan toe te zijn. Hiermee speelde de Nederlandse casus ook een rol in het in stand blijven van de politieke bereidheid in Groot-Brittannië om belastingen te blijven ophoesten voor de eigen *Navy*.

OVER DE AUTEUR Dr. Gijs Rommelse is thans als Dr. Ernst Crone Fellow verbonden aan Het Scheepvaartmuseum Amsterdam. Verder is hij gastonderzoeker aan de Universiteit Utrecht en sectievoorzitter geschiedenis aan het Haarlemmermeer Lyceum in Hoofddorp. Momenteel werkt hij aan een handboek getiteld *The Dutch in the Early Modern World. The Rise and Fall of a Global Power* (Cambridge University Press, te verschijnen in 2018) en aan een geredigeerde bundel *Ideologies of Western naval power, c. 1500–1815* (Routledge, eveneens te verschijnen in 2018).